GÖRKLÜ SUYUN KURUMASIN

Türk Mitolojisinde Kadın Arketipleri

GÖNÜL YONAR

ÖTÜKEN

YAYIN NU: 1802
KÜLTÜR SERİSİ: 1005

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NUMARASI: 49269

ISBN: 978-625-408-234-4

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50 • (0212) 293 88 71 - Faks: (0212) 251 00 12

Editör: Göktürk Ömer Çakır

Kapak Tasarımı: Ceyhun Durmaz

Dizgi-Tertip: Damla Acar

Kapak Baskısı: Pelikan Basım

Baskı: ÇINAR MATBAACILIK VE YAY. SAN. TİC. LTD. ŞTİ.
Yüzyıl Mah. Matbaacılar Cad. Ata Han No:34 K:5
Bağcılar / İSTANBUL Tel: (0212) 628 96 00
Sertifika No: 45103

İstanbul- 2022

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir. Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Gönül Yonar: İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümünden mezun oldu. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde 2015 yılında yüksek lisansını tamamladı. Aynı üniversitede doktora çalışmalarına devam etmektedir. Yazarın, *Türk Edebiyatında Fantastiğin Kökenleri* (Ötüken Neşriyat, 2011), *Yaratılış Mitolojileri* (Ötüken Neşriyat, 2015) ve *Kıyamet Mitolojileri* (Ötüken Neşriyat, 2019) adlı eserleri bulunmaktadır. Fantastik edebiyat, mitoloji, arketipler konularında çalışmalarına devam etmektedir.

İÇİNDEKİLER

Sunuş 11

I. BÖLÜM
Arketipler, Kolektif Hafıza ve Kadın

Arketipler ve Kolektif Hafıza 23
Persona 33
Anima-Animus 34
Bilge 35
Aşama 36
Âşık 37
Savaşçı 38
Anne 38
Gölge 40

Mit, Kadın ve Kolektif Hafıza 41
Kadınla İlgili Mitler 46

Tanrıçadan Gök Tanrı'ya Dişil-Eril Dönüşümü 50
Değişimin izleri 57

II. BÖLÜM
Kök Metinlerde Dişil Arketip Görünümleri

Kök Metin Nedir? 65
Orhon Yazıtları 69
Kırgız Destanları 71
Manas Destanı 72
Uygur Destanları 74
Dede Korkut Hikâyeleri 75

Dört Temel Dişil Arketip 83
Kut Sahibi-Olağanüstü Bilge Arketipi 83
İdeal eş-anne Arketipi 85
Alp-Savaşçı Arketipi 86
Gölge-Düşman Arketipi 87
Literatürde Tip Çalışmaları ve Arketipal Yapı 88

III. BÖLÜM
Kadın Arketipleri

Alp Kadın Arketipi 97
Kadın Alplar 101
Destanlarda Alp Kadınlar 104
Kız Saykal 106
Canıl Mırza 109
Kız Darıyka 112
Kanıkey 115
Altınay 119
Tomyris (Tomris) Hatun 120
Amazonlar ve Alp Kadınlar 122

Bilge Kadın Arketipi 129
İdeal Anne Arketipi 136
Boğaç Han'ın Annesi 146
Bamsı Beyrek'in Annesi 147

İdeal Eş Arketipi 148
Eş Seçim Sınavı 152
Kötü Eş 155

Aşık Kadın Arketipi 156
Din Değiştirten Aşk 157

Savaşçı Kadın Arketipi 160
Banı Çiçek 164
Sarı Donlu Selcen Hatun 165
Burla Hatun 165
Kızılçı Hanım 167

Gölge Kadın Arketipi 171
İyiden Kötüye Dişinin Değişimi 175
Albastı 178
Uğursuz Kadın 181
Büyücü Kadın 182
Düşman Kadın 186
Hilekâr Kadın 188
Baştan Çıkarıcı Kadın 191
Üvey Anne-Kadın 192

Sonuç 195
Kaynakça 201

SUNUŞ

Toplumlar, hafızalarıyla hayatiyetlerini sürdürür. Hafızasını unutmuş bir toplumun ortak bir geçmişten ortak bir geleceğe akabileceği hiçbir mecrası kalmamış demektir. Toplumların kendi geçmişleriyle ilgili sözlü anlatılar, onların hafızasını oluşturur. Bu sözlü anlatıları asırlar boyunca birbirlerine anlatarak nesillere aktarmalarının nedeni, hafıza ile bağı kurutmamak, akan bir ırmak gibi diri, canlı ve taptaze tutmaktır. Anlatılar, bir kültürel hafızayı geleceğe taşırlar. Toplum, bu anlatılar yoluyla kendi milletinin duygularını, düşüncelerini, tepkilerini, sevinçlerini, üzüntülerini, önemsediklerini, kaygılarını, umutlarını hülasa hayata dair bütün yaşam motivasyonlarını öğrenir. Ağacın dallarının kökten aldığı nem gibi toplum da bu anlatılar yoluyla belleğinden güç ve kuvvet alır. Türk toplumunun da Asya'ya uzanan geçmişinde bu sözlü anlatılar vardır. Destanlar, efsaneler, masallar, halk anlatıları şeklinde görülen anlatılar, ortak geçmişi ortak geleceğe bağlayan doludizgin akan bir ırmaktır.

Sözlü anlatılar, toplumların bilinç yapılarını anlatan en güzel kalıpları barındırır. Türklerin de Asya bozkırlarında konargöçer toplum yapısında kurdukları, anlattıkları, çoğaltarak yaydıkları destanlar, onların, temel düşünüş yapılarını yansıtır. Bu temel düşünüş kolektif bilinçtir. Kolektif bilinç, toplumun, genelgeçer karakteristiğini ortaya koyar. En iyi sözlü anlatılarda kendisini açığa çıkaran kolektif bilinç, geçmişi şimdiye aktarırken köklere gönderme yaparak geçmişin unutulmasına engel olur. Şimdinin,

anlatıyı tekrar ede ede geleceğe taşıması ise bir hafıza hastalığı olan unutulmayı engellemek ve hikâyeyi kolektif bilince emanet etmek demektir. Yani toplum anlatılar yoluyla, yok olma tehlikesine karşı kendi hafızasını, geçmişini şimdiye, şimdiyi geleceğe taşıyarak tabiri caizse bir güvenlik koridoru oluşturur. Böylece bu korunaklı havzada, zamanın yıkıcı unutuşu karşısında anlatılar, toplumsal kolektif hafızaya teslim edilerek kimlik korunur.

Kimliğin korunmasında destanlar büyük rol oynar. Destanlarda anlatılan hikâyeler, hafızaya ait yoğun mitolojik dokuyu taşımak üzere kahramanlık, aşk, savaş, arayış macera gibi konular içerir. Evrensel olan bu konular neredeyse bütün dünya destan anlatılarında benzerdir. Fakat bu anlatılar her milletin kendi kimlik kodlarına, toplumsal bilinç eğilimlerine ve değerlerine göre biçimlenir. Mesela Yunan mitolojisinde görülen ve psikanalitik içeriğe sahip *Oedipus Kompleksi* Türk mitolojik sistemindeki destanlara baba-oğul mücadelesinde erginlenme şeklinde yansır ama hiçbir zaman anneyi elde etmek amacı üzerinden babayı öldürmeye kadar gidecek bir düşmanlık görülmez. Ya da Hint mitolojisinde görülen erginlenme yöntemleriyle İran mitolojisinde görülen benliği bulma aşamaları farklıdır. Birinde Tantra kültü diğerinde Mitra kültü, eril-dişil unsurları da dikkate alarak başkalaşır. Bu, tanrılar, tanrıçalar ve diğer mitsel inanışlar için de geçerlidir. Kısaca her kültür, evrensel olan kalıpları kendi kimlik kodları çerçevesinde ele alır, işler, renklendirir ve anlatır. Anlatılara yansıyan bu farklılık, kültürel kodlarla ilgilidir.

Destanlarda anlatılan kişiler de yalnızca destan kahramanı değil, o toplumun bellek taşıyıcısıdır. Karakterler, kültürel hafızanın bütün özelliklerini geçmişten alırlar ve geleceğe taşırlar. Kültürel kodları yansıtan bütün semboller, bu kahramanlarda görülür. Kahramanlar mitik özelliklerle donatılmış olmalarına rağmen ait oldukları toplumun

bütün birikimini, eğilimlerini, değer yargılarını taşırlar. Anlatı boyunca kahramanın varlığı, işte bu kültürel hafızanın sürekli tekrarlanması ve böylece hafızada yer etmesini sağlar. Aslında bir bakıma destan kahramanının varlığı, bu kültürel kod ve sembolleri geleceğe taşıma anlamına gelir. Toplum, kahramanı yoluyla kendisini unutmaktan kurtarmış olur. Kahraman nasıl ki bir toplumu kurtuluşa erdirir, sözlü anlatı yoluyla da benzer bir görevi hafıza koruyucusu olarak devam ettirir. Jan Assmann'ın bağlayıcı yapı diye tanımladığı ve "Biz kavramı, kimlik ve aidiyet temellerini yaratır,"[1] dediği şeyi yapan destanlar, mitik dönemin bütün birikimini şimdiye taşırlar. Mitolojinin kimlik kartında her millet, kendi özünü ve aidiyet hissettiği değerleri bulur.

Türk kültürünün mitolojik hafızasını oluşturan sözlü anlatıların en önemli öznelerinden birisi kadınlardır. Kadın, Türk kültüründe kurucu unsur olarak anasoylu dönemin derin izlerini taşır. Anaerkillik ile anasoyluluk arasındaki fark anaerkillikte erkeğin "indirgendiği" yerin anasoylulukta "iş birliği" içinde bir birlikteliği temsil etmiş olmasıdır. Bu fark, Türk kültür yapısında günümüze kadar gelen eril-dişil bütünleşmesini yansıtan örneklerle doludur. Hiçbir kuvvet, bu birlikteliği kaçgöç mantığına indirgeyememiştir. Olumsuz etkiler ya da yaygınlaşan aykırı davranışlar olsa da Türklerin girip çıktığı hiçbir dinî, kültürel ve siyasal hinterlant eril-dişil iş birliğine dayalı toplumsal düzeni kökünden silememiş ataerkilliğin, erkek hâkim toplum düzenini Türk kültürüne benimsetememiştir. Kadının kurucu unsur olduğu bu anlayışta ailenin de gücü ortaya çıkar. Zira aile, toplumların ayakta kalabilmesinin ve nesiller boyu sürebilmesinin temel taşıdır. Türklerde kadının temel niteliğinin kahramanlık ve

[1] Jan Assman, *Kültürel Bellek: Eski Yüksek Kültürlerden Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik,* Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2015, s. 23.

I. BÖLÜM

ARKETİPLER-KOLEKTİF HAFIZA VE KADIN

ARKETİPLER VE KOLEKTİF HAFIZA

Her şey pırıl pırıl, bir ben
bulutla kaplıyım.

Lao Tzu

Tzu'ın böyle bir sözüyle başlamak için insanlığın hikâyesini basit olguların bileşkelerinden ibaret görmek gerekir. Hâlbuki hiç kimse böyle akıl almaz bir iddiada bulunamaz. Binlerce yıllık insanlık birikiminin son derece kompleks yapıları bir araya gelerek devasa bir din, tarih, siyaset, medeniyet ve daha nice yapılar oluşmuştur. Tzu'ın kastettiği şey ise aslında insanlık yapısının tam da "akılalmaz" nitelikte ve ölçüde basit-kusursuz işleyişinin olduğudur. Bu basitliğin Ana Kaynak'la ilgisi vardır. Ana Kaynak, sürekli, kuralları içinde ve hiçbir ihmale yer bırakmaksızın tali kanallara enerji aktarır. Düzen budur. Daha başkası sadece insanın kendi kaygı, evham ve bilinmezlikler karşısında düştüğü şüphelerdir. Tzu'ın kendini kaplayan bulutlar insanoğlunun aklının almadığı sınırlarda gelip gidişlerinden ibarettir. Onun, Ana Kaynak'a olan yatışmaz merakıdır. Yoksa her şey pırıl pırıl apaydınlıktır, olması gerektiği gibidir.

Arketip kavramı, insanlığın ilk yaratıldığı andan itibaren kendisine kodlanmış davranış kalıplarının adıdır. İlk örnek, ilk kalıp, ana model gibi anlamlarıyla arketip, insanlığın bütününü kapsayan evrensel bir ilkenin "ilk"

yaratılışta kendisine kodlandığı anlamına gelir. Arketip kavramı Yunanca "ilk, temel" anlamına gelen *arche* ve "model, tip" anlamına gelen *tupos* sözcüklerinin birleşiminden oluşur. İlkimge de denilen arketip "ortak bilinçdışını oluşturan yapısal öğeler" dir. Bu ögeler, insanın kendisini ve "ötekini" tanımasını sağlayan, dünya ile ilgili kafa yorduğu anlamlılık arayışında ona yön veren, yaşamı biçimlendiren, iç benliğin dehlizlerini kişiyle yüzleştiren çok yönlü kompleks yapılar olmasıyla dikkat çeker.

Analitik psikolojinin kurucusu Gustave Carl Jung'un literatüre kazandırdığı arketip kavramı, bir düşünce olarak Platon'un *idea*sına dayanır. Jung arketipi sistemleştirme ve literatüre kazandırmada bugün bizim kullandığım anlamıyla "ilk model" şeklinde genel tanıma yerleştiren isimdir. İbn Arabi'nin *Fusu'l Hikem*'inde zikrettiği *âyan-ı sâbite* denilen şey tam olarak *değişmez öz* anlamı ile arketipe tekabül eder.[1]

Bu kitabın konusuyla doğrudan ilgili olan arketip kavramının etrafındaki oluşumları açıklayabilmek için mitle, toplumsal hafızayla ve kadınla ilişkisini kurmak gerekir. Arketipin ne olduğu hakkında bilim dünyasının sesine kulak verdiğimizde mitoloji, psikoloji, psikanalitik, parapsikoloji gibi kavramların doğrudan ilgili olduğu bu alanın tüm tanımları, kuramsal çalışmaları, sınıflandırmaları ve üzerine geliştirilen teorileriyle karşılaşırız. Arketip denildiğinde literatürde dört isim akla gelir. Konunun en önemli teorisyenleri James George Frazer, Carl Gustav Jung, Joseph Campbell ve Northrop Frye'dir.

Yunan klasiklerinin anlaşılması için mitlerle ilgili çalışmalar yapan bir grup İngiliz antropologdan oluşan Cambridge Hellenistlerinin bir üyesi olan İskoç antropolog Sir

[1] A. Öztekin, "İbn Arabi'nin Âyan-ı Sâbitesi ile Jung'un Arketipleri Üzerine Bir Değerlendirme" *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. S. 52:1, 2001, s. 294.

II. Bölüm

KÖK METİNLERDE DİŞİL ARKETİP GÖRÜNÜMLERİ

KÖK METİN NEDİR?

Milletlerin kendi kimlik özelliklerini yansıtan metinler vardır. Çoğunluklu sözlü dönemde oluşan ve çeşitli değişimlerle günümüze kadar gelen bu metinler, içinden çıktığı toplumun dil, kültür, gelenek, inanç ve düşünüş biçimlerini depolayan birer hafıza kartı niteliğindedir. Metnin çıktığı ilk kaynakta bu göstergelerin hepsi bulunur. İlk öze ontolojik olarak bağlılık gösteren sonraki yorumlar/alımlamalar metni ne kadar değiştirirse değiştirsin, içinden çıktığı toplumun temel karakteristik özelliklerini kendisinde saklı tutar. Bu tür metinlere kök metin denir. İngilizcede *source text*, *origin text* ya da *root text* olarak geçen kök metin, ilk kaynak, kendisinde saklı tuttuğu özü değiştirmeksizin tarihsel süreç içinde alımlamada yaşanan değişimlerle evrilir. Fakat asla ilk özü kaybetmez. Kök metnin değişimi tarihsel süreç içinde gerçekleşir. "Her yeni dönem, bir önceki dönemin üstünde kanatlanan bir değerdir. O da kendi öncesindekinin. Bu katlanma müteselsil/kademeli olarak devam eder. Bu sürece, anlamın sürekliliği, yorumlamada devamlılık denir. Dönem, insan ve düşünce devingenliğini korudukça, hayatta yer tutan her unsur bu süreçten kopamaz. Özellikle de yazılı ürünler bunlara dâhildir. Dil malzemesiyle varlık bulan her metin; insan, dil ve düşünce evreninde yeniden anlamlanarak boyutlanır ve katmanlaşır."[1] Bu değişimde kök anlam sa-

[1] Melik Bülbül, "Metin Yorum ve Anlam Kavşağında Bildirişim Sorunu", *Turkish Studies*, Volume 13/12 Spring, 2018, s. 74.

bittir. Bütün yorumlar/alımlamalar o kök anlam etrafında değişim yaşar ve bu değişim ontolojik olarak ana metne sıkı sıkıya bağlıdır.

> Anlamı kendi kuşağında ele alacak olursak, ne sadece kök ortamından ötede ve ne de var bulunduğu şimdiki ortamında değerlendirmek doğrudur. Her iki ucu da yani hem tarihsel arkaplanı ve hem de şimdinin dönemsel algısı aralığında bir bütün olarak değerlendirmek daha sıhhatlidir. Ancak bu sayede anlama devresi kapalı olur ve akım etkinleşir. Çünkü metnin anlam uzantısı, kök olarak geçmişin argümanlarıyla ve dal olarak da şimdinin algılarıyla bir bütün olarak anlamlı zemine oturabilmektedir.[2]

Kök metnin dönemsel olarak değişimini kapalı devre bir akım şeklinde tanımlarsak geçmiş metinden sonraki metinlere akan bir ontolojinin var olduğu görülür. Bu ontolojik bağ, ilk insan anlatısından bu yana süregelen bir devamlılığı gösterir.

> ... herhangi bir dönemde herhangi bir yazarın düşüncesinden kalemine ve oradan da yazıya dökülerek dönüşen metin, sözü edilen dönem ve yazar ile sınırlı bir anlam barındıracaksa, o metnin o dönemde zaman mezarlığına gömülmesi gerekirdi. Oysa öyle olmuyor bilindiği gibi. Yüzyıllar öncesinde yazılmış bir metnin, günümüzde hâlâ canlılığını koruyor olması, onun için anlamının zaman akışına ve o zaman aralığında yaşayan insan algısına göre yenilenerek devamlılık gösterdiği ve göstereceği bir gerçektir.[3]

Bu yenilenme, bizim kök metinlerle olan temel iletişim şeklimizi oluşturur. Yenilenen her metin, kapalı devre akımın sürekliliği ve tazelenmesi olarak yorumlanır ve bizi köklere bağlayan içkin bir anlamla yüklüdür. Dursun Ali Tökel'in ifadesiyle; "Bir metin yazıldığı zamanın diliyle,

---

2 Bülbül, agm, s. 77.

3 Bülbül, agm, s. 80.

III. BÖLÜM

KADIN ARKETİPLERİ

ALP KADIN ARKETİPİ

Kızlardan az çıkmadı pehlivanlar, daha dünkü Canıl Mırza, Saykal ablan. Aslanları olmuşlardır, kendi zamanlarının.

Kız Darıyka Destanı

Alp kelimesi, Türkçenin çeşitli lehçelerinde kahraman, cesur, yiğit anlamlarına gelir. Bu kelime Türkmen, Kırgız, Karakalpak Türkçelerinde "alp"; Çuvaşçada "ulıp"; Kazak, Tatar ve Hakas Türkçelerinde "alıp" şekillerinde kullanılmaktadır.[1] Alp kavramı mitik dönemin olağanüstü içerikli anlatılarından tarihsel dönemin kahramanlık anlatılarına kadar gelmiş ve kahramanın en önemli özelliklerinden birisi olarak Türk anlatılarına yansımıştır. Göktürk Yazıtlarında yer alan alp kavramının bilge ve erdem sözcükleriyle içiçe geçmiş bir anlamı vardır.[2] Buna göre bilgeliğin, erdemin ve faziletin içiçe geçtiği bir alp tipi, toplumun tüm bireylerini içine alan bir kavrama dönüşmüş olur. Bununla birlikte, toplumda kut sahibi ya da bilge kişilere de verilen bir isim olarak da kullanılır. Emel Esin'in verdiği bilgilere göre Bilge Kağan, atası Bumin Kağanı övmek için, ona "alp imiş" ifadesini kullanır. "Tengride Bulmış İl tutmış Alp Kültüğ Bilge Kağan" ifadesi kut sahibi kağan ünvanı

---

1 B. Bayram, *Çuvaş Türklerinin Kahramanlık Anlatmaları: Alplar,* Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2010, s. 83.

2 Emel Esin, *İslamiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslam'a Giriş*, Edebiyat Faültesi Matbaası, İstanbul, 1978, s. 88.

olduğu gibi Hatun'a da Alp Bilge Hatun denilmiştir.[3] Türk destancılık geleneğine, içinde özellikle de Oğuz boylarına ait destanlarda daha çok erkek kahramanları nitelemek üzere kullanılan alp kavramının, aslında anasoylu döneme gönderme yaparak kadınlara da ait olduğu bilinmektedir. Alp kadın denildiğinde asıl olarak o kişinin savaşçılığı kastedilir. "(...) bazı destanlarda alp olarak niteleyebileceğimiz başkahraman kadındır veya kadınların erkekler gibi savaşçılık özellikleriyle destanlara katkı yaptıkları görülür."[4] Bu kadınlar iyi ata binen, iyi ok atan, tuzaklar kuran, manevra yapıp düşmanı yanıltan, birliği yöneten, sevk eden, erkeklerle at yarıştırabilecek ve güreşebilecek gücü ve yeteneği olan kadınlardır. Birçok Türk boyunun destanlarında görebileceğimiz alp kadın tipinin, Türk destancılık geleneğinde belirgin bir yerinin olduğu söylenebilir.[5] Bu nedenle alp kadın tipi, dönemi içinde diğer kadınlardan daha aktif bir rol üstlenen kadınların ayırıcı vasfı olarak belirir.[6] Kısaca alplık, boyun bütün kadınları için geçerli bir nitelik değildir. Bir yandan beceri, zekâ ve eğitim bir yandan da cesaret gerektiren bir durumdur. Mesela Dede Korkut'taki Selcen Hatun, alpların çektiği yayı çeker, attığı ok yere düşmez. Kanturalı uyurken düşman askeriyle savaşır, onu düşman elinden kurtarır Banı Çiçek Bamsı Beyrek'in hünerini sınar. Beyrek'le yaptığı yarışmalarda ondan geri kalmaz. Boyun kadınları, genel olarak cesur ve becerikli iken alplikte öne çıkan kadınlar toplumun öncü

---

3 Bahaeddin Ögel, "Uygur Devletinin Teşekkülü ve Yükseliş Devri", *Belleten,* Türk Tarih Kurumu, XIX, S. 75, 1955, s. 353.

4 Mehmet Açа, "Reşideddin Oğuznâmesi'nde Kadın", *Millî Folklor,* 2007, s. 88.

5 Hüseyin Aksoy, *Kırgız Destanlarında Kadın Tipleri,* Ege Üniversitesi SBE Doktora Tezi. İzmir 2019, s. 402-403.

6 Kürşat Öncül, "Dede Korkut Hikâyelerinde Savaşçı Kadın Tipi ve Animus Kavramı", *Turkish Studies*, Volume: 3/2, Spring, 2008, s. 580.

SONUÇ

Türklerde kadın konusunda birçok araştırma mevcuttur.[1] Bu çalışmalarda kadınlar, çeşitli açılardan ele alınmıştır. Türklerin mitik, dinî ve tarihî anlatıları içinde kadın kahramanların önemli bir yer tuttuğu bu çalışmalarla sabittir. Türk kültür tarihi incelendiğinde, inanç sisteminden yaşama biçimine kadar topluma yön veren, çeşitli özellikleriyle millî değerlerin sembolü hâline gelen sayısız kadın kahramanın yer aldığı görülecektir. Bu çalışmada bugüne kadar yapılmamış bir çerçeveyi kurmaya çalıştık. Bu çerçeve yardımıyla, nesilden nesile geçen kültürel kodlarla inşa edilen ve doğuştan gelen yapıların kadın kahramanların yer aldığı anlatılarda nasıl, hangi biçimlerde yer aldığını açıklamaya çalıştık. Türk kültür yapısını, düşünce sistemini, mitolojik birikimini, dinî eğilimlerini, davranış kalıplarını kendisinde saklı tutan bu arketip yapıların kadın

[1] Türk kültüründe kadının yeri için: Özkan İzgi, *Orta Asya Türk Tarihi Araştırmaları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014; İbrahim Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2012; Ayfer Yılmaz, "Türk Kültüründe Kadın", *Millî Folklor*, 61, 2004; Bahaeddin Ögel, *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları. 2001; Abdülkadir İnan, "Türk Mitolojisinde ve Halk Edebiyatında Kadın", *Makaleler ve İncelemeler I*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1998; Laszlo Rasonyi, *Tarihte Türklük*, 2. Basım, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1988. Afet İnan, *Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri*, 3. Basım, İstanbul: MEB, 1975; Osman Turan, "Terken Unvanı", *Türk Hukuk Tarihi Dergisi* I, 67.

kahramanlarda nasıl tezahür ettiğini inceledik. Bu konuda referans aldığımız kaynaklar, Türk düşünce sisteminin temel taşları olan kök metinler oldu. Kitap kapsamında en temel beş kök metne yer verdik. Çalışma sonunda ortaya çıkan bazı sonuçlar bir yandan insanlığın ortak birtakım temel arketiplerine ve daha da özel olarak kadın arketiplerine gönderme yaparken bir yandan da Türklere has bazı niteliklerin kadın arketipal yapılarının ortaya çıktığını göstermiştir. Buna göre kadın arketipleri üzerine şu tespitler yapılabilir:

İnsanlık tarihinin başlangıcında, anaerkil bir dönem yaşanmıştır. Avcı-toplayıcı dönem için geçerli olan bu toplumsal yapıda kadın toprak, doğurucu, besleyici, koruyucu, tahakküm edici nitelikleri ile hâkim durumdadır. Ana soyluluğun temel prensip olduğu bu dönemde, kadına dair mitik unsurlar, kahir ekseriyet bereket ve koruyuculuk etrafında gelişir. Ancak tarım toplumuna geçişle birlikte, bilek gücü, toplayıcılık, pazar, sevk, nakliye, depolama gibi temel gereklilikler erkeğe alan açarken, kadının aynıyla toprağa bağlı kalmasını getirir. Erkek, bilek gücüyle işgücünde daha fazla alana hâkim olur. Bunu, demirin işlenmesi takip eder. Böylece anaerkil toplumdan ataerkil topluma geçiş hızlanır. Bu süreç elbette tarihsel-ekonomik bir süreçtir. Mitik süreçte ise ise enteresan hikâyeler mevcuttur. Kadının taşıdığı "bilgi"nin, tanrıçaların ölümlü erkeklere âşık olmasından sonra âşıklarına "bilgi"yi vermeleri nedeniyle; çocuk doğuran kadınların kızları, kendilerine; oğlanları, babalarına verdiklerinde ortaya çıkan miras tartışmaları nedeniyle; barbar erkek topluluklarının güneyden kuzeye yaptıkları istilalardan sonra tanrıça tapınaklarını yok ederek kendi erklerini kurmaları nedeniyle ya da tanrıçaların erkek azgınlığından bıkmış şekilde artık göklere çekilmeleri ve böylece dünyadan giden bolluk, bereket ve yeşilliğin yerini tüm dünyayı kaplayan buzul